

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

РИБАК Оксана Богданівна

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ
АНГЛІЇ

ІЗ.00.01 -- теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

00778393 (.)

Дисертація є рукописом
Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова

університеті ім. М.П.Драгоманова

- Науковий керівник - академік АН України, доктор педагогічних наук, професор Мороз Олександр Григорович
- Офіційні опоненти - член-кореспондент АН України, доктор педагогічних наук, професор Нічкало Неля Григорівна
- член-кореспондент АН України, кандидат педагогічних наук, професор Євтух Микола Борисович
- Провідна організація - Вінницький державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "14" листопада 1994 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К-113.01.02 в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова /252030, м.Київ, вул. Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "14" жовтня 1994 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат психологічних наук, доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Переосмислення теоретичних засад освіти як закономірне відображення об'єктивних умов нашого соціального буття - економічних, політичних, культурних, геополітичних - наблизило в Україні саме тепер, коли розбудова держави зумовила необхідність нових ідей, у тому числі й педагогічно-освітніх, що розвинулись на Заході.

Як зробити, щоб учні отримували реальні знання з шкільної програми, необхідні молодій людині кінця ХХ століття? Як встановити більш демократичну форму управління школою? В якій мірі виконує створювана сьогодні національна система виховання ті завдання, що їх поставила перед нею Українська держава? Як інтегрувати у практиці вітчизняної й української школи кращі надбання європейської педагогічної думки з основним змістом української національної культури, з ментальністю українців і загалом усього народу України? Всі ці та низка інших проблем і визначають поле дослідження українських педагогів, зумовлюють цілі та завдання їх наукових розробок.

У цілому весь спектр питань, над розв'язанням яких працює сучасна педагогічна думка /а це й завдання, пов'язані з демократизацією навчально-виховного процесу, пошуками різноманітних форм само управління, підтримкою творчої ініціативи вчителів та учнів, і всебічною гуманізація та гуманітаризація навчання, оновлення змісту шкільної освіти тощо/, є відображенням комплексної розробки проблеми формування особистості учня як майбутнього громадянина України, носія соціально ціннісних особистісних якостей.

Формування особистості учня, становлення його індивідуальності неможливе без значної індивідуалізації освітнього процесу. Концепція середньої загальноосвітньої школи України неодноразово акцентує на індивідуалізації навчання як одній з основних умов реалізації

у педагогічній практиці соціального замовлення сьогодення: "Формування і розвиток соціально активної гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань про людину, природу, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до професійного самовизначення".¹

Із психолого-педагогічних понять "людина", "особистість", "індивідуальність" прямиий стосунок до індивідуалізації має останнє. Власне індивідуалізація навчання передбачає цілісне формування індивідуальності шляхом активізації всієї гами індивідуально-психологічних якостей або, висловлюючись термінами наукових досліджень Б.Г.Ананьєва, "повного набору характеристик людини".

Процес дослідження ефективних методів активізації індивідуально-психологічних якостей індивіда шляхом індивідуалізованого навчання має своїм обов'язковим елементом аналіз передового педагогічного досвіду розвинених країн Заходу в галузі індивідуалізації у середній загальноосвітній школі. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують ті конкретно-наукові концепції та настанови освітньої практики, котрі не обмежуються формальними вимогами освіти й кваліфікації, а передусім зорієнтовані на пріоритетний розвиток соціально ціннісних якостей особистості.

У нашому дослідженні ми обмежуємось аналізом практики англійської школи як класичного зразка організації освіти, спрямованої впродовж століть на виховання еліти. Дієвим механізмом цього процесу була і залишається індивідуалізація навчання, що вийшла за рамки системи дидактичних впливів і стала однією з концептуальних основ теорії та практики середньої школи Англії.

У вітчизняних дослідженнях зарубіжної школи радянського періоду

---

1. Про концепцію середньої загальноосвітньої школи України // Інформаційний зб. М-ва освіти України. - Київ, 1992. - № 4. - С.6

/А.А.Барбариги, Р.С.Змітрук, Н.І.Ладирової, В.П.Лалчинської, З.А.Малькової, О.І.Матяш, К.І.Салімової, В.І.Тхорика та ін./ розглядається широке коло питань англійської педагогічної теорії та практики, в тому числі й проблема індивідуалізованого навчання. Зауважимо, однак, що тенденції розвитку даної проблеми трактувались в основному з позицій критичного аналізу як засіб відтворення класової нерівності та соціального розшарування суспільства. Ідея елітарності сприймалась, власне, під кутом зору соціальної селекції, як одна із складових частин ідеології експлуаторських класів.

Вважаючи такий підхід до розгляду педагогічної проблеми упередженим, ми спробували кваліфікувати розглядуване педагогічне явище в єдності його слабких та сильних граней, у боротьбі прогресивних та регресивних моментів, нарешті, на тлі і вітчизняної, і зарубіжної шкільної практики, тобто в аспекті порівняльного аналізу.

Дослідження педагогічної проблеми у зазначеному ключі, на наш погляд, є повчальним, конструктивним і, без сумніву, суспільно корисним. Доцільність нашої праці актуалізується її порівняльно-педагогічним спрямуванням, зіставним аналізом вітчизняної та англійської шкіл, який, наприклад, дав змогу встановити, що школа Заходу, зокрема англійська, зовсім не вичерпала потенцій демократично з розвитку "зсередини". Вона й нині зберігає немалі резерви як власне соціальний фактор.

Певна річ, що з розвитком науки і техніки реальне управління виробництвом можуть здійснювати громадяни з високою професійною компетенцією. Особливості "індустріального суспільства" спричинюють особливу роль у ньому обдарованих, творчих особистостей. Спрямованість освітньої практики на виявлення та всебічну підтримку обдарованих, потенційних особистостей ми розглядаємо як позитивний момент в організації шкільної освіти. Саме так ми сприймаємо по-

няття "елітарної" англійської школи.

Ще у першій половині ХХ століття відомі теоретики англійської педагогіки П.Нанн та Дж.Адамс накреслили той вектор педагогічної думки, який дотепер визначає тактику й стратегію індивідуалізації навчання у середній школі Англії: "Не може існувати ніяких загальних цілей навчання й виховання, якщо вони передбачають формування якогось конкретного ідеалу в житті. Ідеалів існує стільки ж, скільки й особистостей".

На сучасному етапі практика індивідуалізованого навчання детермінується залежно від тієї концептуальної програми формування особистості, у систему якої вона входить: раціоналістичної, маніпулятивної схеми впливу на індивіда, з одного боку, та цілого комплексу антитехнократичних, педоцентристських установок, що ратують за "спонтанність" процесу соціального формування індивіда, з другого.

Різноманітні аспекти індивідуалізації навчання є предметом дослідження багатьох англійських педагогів: А.Келлі, Р.Пітерса, Х.Райнерта, У.Річмонда, І.Роджерса, А.Роміжовскі, Б.Саймона, Ф.Стайнера, П.Уайта, Ф.Уортінгтона, П.Хьорста. Ця проблема знаходить своє всебічне висвітлення на сторінках англійської психолого-педагогічної та соціологічної періодики. Принагідно слід згадати, що, окрім англійських педагогічних джерел, ми послуговуємось у нашому дослідженні й теоретичними розробками неанглійських авторів, намагаючись трактувати теорію та практику індивідуалізації навчання в англійській школі у широкому європейському, а то й у світовому контексті.

Порівняльний аналіз вищезгаданої літератури з проблеми індивідуалізації в англійській школі та відповідних робіт вітчизняних учених /О.І.Бугайова, А.А.Бударного, В.М.Галузинського, Ю.З.Гільбуха, А.А.Кірсанова, Х.Й.Ліметса, М.І.Махмутова, В.Ф.Паламарчук, В.Я.Пилпівського, Б.С.Рабунського, О.В.Скрипченка, І.Е.Унт, Н.М.Шахмаєва/

дав нам змогу виявити окремі спільні та відмінні тенденції теорії та практики індивідуалізованого навчання у вітчизняній та англійській школах, а також визначити суперечність /на рівні вітчизняної шкільної практики/ між необхідністю створення оптимальних умов для актуалізації реальних навчально-пізнавальних можливостей кожного учня і недостатньою розробленістю проблеми індивідуалізації саме у плані використання передового педагогічного досвіду англійських освітян.

Згадані мотиви зумовили вибір теми нашого дослідження, проблема якого формулюється так: якими є основні тенденції теоретичних передумов розвитку проблеми індивідуалізації навчання у середній школі Англії, які дидактичні умови та засоби пропонує англійська школа для формування та розвитку соціально ціннісних індивідуально-психологічних якостей учня, які елементи теорії та практики індивідуалізованого навчання в англійській школі можуть бути використані вітчизняними педагогами.

Об'єктом дослідження є освітній процес у середній загальноосвітній школі Англії.

Предмет дослідження складають основні тенденції теорії та практики індивідуалізованого навчання у сучасній англійській школі.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та систематизації основних тенденцій індивідуалізації навчання у сучасній англійській школі; актуалізації тих дидактичних умов та засобів індивідуалізованого навчання, за допомогою яких англійська школа здійснює формування та розвиток соціально ціннісних індивідуально-психологічних якостей індивіда; вивченні можливостей використання позитивного педагогічного досвіду англійських освітян в аспекті індивідуалізованого навчання у навчальному процесі вітчизняної школи.

Гіпотеза дослідження. У нашому дослідженні ми виходимо із при-

пущення, що порівняльний аналіз теоретичних передумов, цілей та завдань індивідуалізації навчання, її реалізації в англійській та вітчизняній школах дасть змогу об'єктивно оцінити основні якості, тенденції теорії та практики індивідуалізованого навчання в англійській школі; виявити, обґрунтувати та систематизувати прогресивні елементи його змісту, форм і методів з метою втілення їх у практику вітчизняної школи, притому відповідно до концептуальних засад останньої.

Відповідно до гіпотези дослідження нами розв'язувались такі завдання:

1. З'ясувати фактори, котрі обумовлюють практику індивідуалізації навчання у середній школі Англії на сучасному етапі.

2. Визначити сутність проблеми індивідуалізації навчання в англійській та вітчизняній школах; здійснити порівняльний аналіз цілей, змісту, форм та методів індивідуалізованого навчання у цих школах.

3. Систематизувати основні тенденції теоретичного та практичного розв'язання проблеми індивідуалізації навчання в англійській та вітчизняній школах, простежити деякі нові тенденції розвитку даної проблеми.

4. Діалектично переосмислити і вирізнити ті доцільні елементи теорії та практики індивідуалізації навчання в середній школі Англії, які корисно було б застосувати в системі індивідуалізованого навчання вітчизняної школи.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають положення філософської науки про сутність особистості та закономірності її формування; про пізнання як активну відображуючу та перетворюючу діяльність людини, системний підхід до педагогічних процесів; фундаментальні педагогічні концепції навчання і розвитку школярів

/Ю.К.Бабанський, П.П.Блонський, Дж.Брунер, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Л.В.Занков, Г.С.Костюк, Н.А.Менчинська, Ж.Шіаже/ психолого-педагогічні основи формування особистості учня у західній шкільній практиці /Р.Барт, В.Блум, Д.Ворцестер, Дж.Гілфорд, Р.Дейвіс, Д.Джонсон, А.Келлі, Л.Тайлер/. Обов'язковою умовою в теоретико-методологічному аспекті було опрацювання робіт таких дослідників західної педагогіки як А.М.Алексюка, В.С.Аранського, А.А.Барбариги, Б.Л.Вульфсона, В.М.Галузинського, Б.С.Євтуха, В.П.Лапчинської, З.А.Малькової, В.Я.Пилиповського, В.М.Чорного.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи дослідження:

- метод порівняльно-історичного аналізу, який передбачає вивчення послідовних рівнів розвитку досліджуваної проблеми, дає змогу виявити їх причинно-наслідкову зумовленість, спільні та своєрідні ознаки на кожному з рівнів, а також простежити закономірності та тенденції генезису даної проблеми;
- інтерпретаційсько-аналітичний метод /концептуальний аналіз відповідної наукової психолого-педагогічної літератури з використанням інтерпретації, систематизації, зіставлення та узагальнення/;
- елементи пошукового методу з метою сформулювати узагальнені висновки, оцінки, виявивши те раціональне та практично ціннісне, що присутнє у наукових розробках англійських учених.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні потенційних можливостей окремих елементів змісту, форм та методів індивідуалізації навчання у сучасній англійській середній школі з настановою на використання їх у практиці вітчизняної /української/ школи; систематизації основних тенденцій генезису досліджуваної проблеми та визначенні нових напрямків у дидактичних пошуках англійських педагогів в аспекті індивідуалізації.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні сутності проблеми індивідуалізації навчання в англійській та вітчизняній школах; з'ясування факторів, що обумовлюють практику індивідуалізованого навчання у середній школі Англії на сучасному етапі; а також обґрунтуванні необхідності широкого осмислення концептуальних установок школи, котрі спричинюють ті чи інші педагогічні явища.

Особистий внесок дисертанта. Автором обґрунтована доцільність вивчення педагогічного досвіду західних країн з позицій порівняльного аналізу, з точки зору його використання у вітчизняній шкільній практиці. При цьому систематизовано та узагальнено ті дидактичні умови та засоби індивідуалізованого навчання, за допомогою яких англійська школа здійснює формування та розвиток соціально ціннісних індивідуально-психологічних якостей індивіда.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження дозволяють українським дидактам, методистам, педагогам-практикам творчо використовувати позитивні педагогічні тенденції, ідеї, конкретні форми та методи індивідуалізації навчання в англійській школі. Матеріали дисертації можуть бути використані під час викладання вузівських курсів із зарубіжної педагогіки в університетах та педінститутах, на факультетах підвищення кваліфікації вчителів і викладачів вузів.

Вірогідність наукових результатів забезпечується використанням адекватного теоретико-методологічного підґрунтя при аналізі цілей, змісту, форм та методів індивідуалізації навчання в українській та англійській школах; комплексом наукових методів, котрі повністю відповідають поставленим завданням; залученням широкого дослідницького матеріалу та його всебічним порівняльно-педагогічним аналізом.

На захист виносяться положення:

- які розкривають особливості теоретичного та практичного розв'я-

зання проблеми індивідуалізації навчання в англійській середній школі, вирізняють загальні та особливі тенденції реалізації індивідуалізованого навчання у практиці англійської та української шкіл. Загальні тенденції, котрі виявляються у переростанні індивідуалізації навчання в його диференціацію на рівні змісту, використанні гнучких форм групування учнів, посиленні групової та індивідуальної форм роботи, технологізації індивідуалізованого навчання, зумовлюються особливостями політичного та соціально-економічного розвитку сучасного суспільства. Особливі тенденції практики індивідуалізованого навчання спричинюються конкретним соціальним замовленням школи з боку того ж суспільства. В англійській школі індивідуалізація навчання вважається ефективним засобом формування соціально активних, дисциплінованих, ініціативних, високоінтелектуальних та високоморальних особистостей, які становлять елітний потенціал суспільства. В українській школі таксономія цілей індивідуалізованого навчання розширюється /порівняно з радянським періодом/ внаслідок відображення в освітній практиці об'єктивних змін у суспільно-політичному житті Української держави і зміщується у бік пріоритету гуманістичних цінностей, цінностей людської моралі та культури; - які узагальнюють досвід реалізації окремих елементів змісту, форм та методів індивідуалізації навчання в англійській школі, які слід використовувати у практиці вітчизняної /української/ школи за умови його творчого переосмислення: інваріантна і варіативна частини змісту освіти у вигляді моделей диференційованих курсів /власне при цьому відбувається переростання індивідуалізації навчання у його диференціацію/ з різними за змістом та складністю навчальними програмами, курсова система навчання з вибором основного і поширеного курсів з обов'язкових навчальних дисциплін і дисциплін за вибором, гнучкі форми групування учнів у складі великих та малих груп, роз-

поділення учнів по групах з однаковим рівнем успішності і різним числом дітей у залежності від конкретних навчальних завдань, контрактна система та система проектів, котрі активізують індивідуально-психологічні особливості кожного школяра, сприяють становленню його автономності.

Апробація і впровадження результатів дослідження:

Результати дисертаційного дослідження апробувались на наукових конференціях у Вінницькому державному педагогічному інституті /1992 р./; Українському державному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова /1991 -1993 рр./; окремі положення дисертації доповідались на засіданнях кафедри практики англійської мови Київського державного лінгвістичного університету /1993 - 1994 рр./, а також шляхом читання лекцій у Вінницькому обласному інституті підвищення кваліфікації учителів.

Структура роботи зумовлена логікою дисертаційного дослідження, складається з вступу, двох розділів, висновків, списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу і методи дослідження, сформульовано завдання і положення, які виносяться на захист, розкрито методологічні і теоретичні засади роботи, наукову новизну, вірогідність, теоретичне та практичне значення проведеного дослідження.

У першому розділі - "Індивідуалізація навчання у середній школі Англії як педагогічна проблема" - розкриваються теоретико-методологічні засади індивідуалізації навчання в англійській школі в контексті концептуальних орієнтацій західної педагогіки. Розглядаються основні етапи становлення і розвитку проблеми індивідуалізації навчання в англійській психолого-педагогічній науці та шкільній практиці. Обґрунтовується доцільність аналізу явища індивідуаліза-

ції як організаційно-педагогічної системи, причому простежуються структурні елементи, які забезпечують її функціонування.

У педагогічних працях мислителів різних часів і народів досить виразно стверджується, що ефективна організація навчання з необхідністю передбачає враховування індивідуальних якостей учнів. За умов класно-урочної системи освіти, з появою якої й виникла суперечність між колективною формою навчання та індивідуальним характером засвоєння знань, ця позиція оформилась у проблему індивідуального підходу до учнів у навчанні. Становлення, розвиток і розв'язання цієї проблеми проходили поступово: від простих вимог враховувати індивідуальні особливості учнів до оформлення цих вимог у відповідний дидактичний принцип. На тлі об'єктивних реалій суспільного буття, певних освітніх орієнтирів ідея індивідуального підходу збагачувалась, наповнювалась новим змістом, зрештою розширилась до поняття "індивідуалізації навчання", яке набуло статусу цілісної системи дидактичних впливів, у якій провідною виявилась орієнтація індивідуального підходу на цілісну особистість учня і цілісну навчальну діяльність. Принагідно у дисертації простежено основну відмінність між "індивідуалізацією" та "диференціацією" навчання, причому зроблено акцент на тому, що, на відміну від диференціації, індивідуалізація навчання передбачає єдину для даного профілю навчання освітню орієнтацію, загальні для всіх учнів освітні цілі, до досягнення яких, однак, учні можуть іти різними, індивідуальними шляхами.

На різних етапах суспільного розвитку проблема індивідуалізації навчання піддавалась неоднозначній інтерпретації. Теоретичним базисом для опрацювання і практичного втілення цієї ідеї у західній шкільній практиці стала прагматично-прогресивістська концепція Джона Дьюї. Застосування головного принципу прагматичного навчання "*learning by doing*" детермінувало зміщення акцентів у навчально-ви-

ховній роботі школи: перше місце посіла ідея зростання автономності школяра у навчанні. Для забезпечення всезростаючої автономності школяра у навчанні не могли не відбутись деякі трансформації традиційно встановлених шкільних норм: школа все менше ставала місцем суворої дисципліни при абсолютному авторитеті вчителя та його беззастережній владі над учнем; у школяра вперше появилась можливість вибирати різні варіанти навчального плану відповідно до своїх потреб чи, як формулює Дьюї, "вроджених інстинктів".

У прагматичній системі навчання, за якої учень перебуває, по суті, в становищі індивіда, який діє з точки зору певної мети і соціальної позиції якого відзначається відносною незалежністю, самостійністю та практичною активністю /спричиною набором предметів, а також відповідних дій - маніпуляцій ними/, абсолютизується саме ця практична активність: те, ким є людина, що у неї є, що вона вмie і чим володіє - все це залежить перш за все від її індивідуально прагматичної активності.

Саме в такому аспекті розглядалась практика індивідуалізованої навчальної діяльності на рубежі XIX - XX століть. Активні пошуки американських прагматистів-прогресивістів щодо практичного розв'язання проблеми індивідуалізації навчання мали значний вплив і на шкільну практику в Англії, де децентралізоване управління школою сприяло проведенню експериментів щодо форм і методів навчання.

Генетико-динамічний аналіз індивідуалізації навчання у західній педагогічній теорії та шкільній практиці виявив, що "авангардні" педагогічні пошуки першої треті століття позначились і на масовій практиці навчання, і на педагогічному експериментуванні в наступні десятиліття. Можна простежити такі лінії зв'язку: "Індивідуальна система"/1913р./ - "Віннетка-план"/1919р./ - програмоване навчання /1950-1960 рр./ - "педагогічна технологія"/1960-1980 рр./; "Говард-план", "Іена-план"/1920р./ - "відкрите навчання"/1960-1980рр

Визначальною умовою стосовно індивідуалізації навчання завжди були психометричні установки англійських освітян. У майже піввіковій полеміці теоретиків та практиків англійської школи навколо коефіцієнта інтелекту можна вирізнити декілька стадій: від заперечення спадковості як єдиного фактора розумового розвитку дитини до визнання спадковості найважливішою детермінантою її індивідуальних відмінностей /концепція інтелекту Сіріла Берта/, а відтак появи переконаності окремих представників англійської психолого-педагогічної науки в тому, що психометрія здатна лише класифікувати людей за певним, окремо взятим принципом, але зовсім не спроможна відображати кількісні та якісні характеристики їх мислення.

Інша річ, коли йдеться про трактування спадковості вітчизняними педагогами, які дотримуються такої однозначної позиції: вони заперечують гіпертрофію фактора спадковості в аспекті індивідуально-психологічних якостей, спростовують жорстку генетичну детермінацію розумового розвитку дитини.

Одне слово, вітчизняна психолого-педагогічна наука, основу якої складають концептуальні положення Л.С.Виготського, В.В.Давидова, А.Н.Леонтьєва, А.Р.Лур'ї, С.Л.Рубінштейна, трактує розумовий розвиток дитини з точки зору діалектичної взаємодії біологічного і соціального у ній, причому вирішальним чинником розвитку особистості вважається її активність.

Плюралізм думок у поглядах на природу людини та її взаємодію з суспільством обумовлює плюралізм сучасних теорій формування особистості, які утворюють концептуальне ядро того чи іншого напрямку в західній педагогіці. При всьому різноголоссі та розмаїтті таких програм можна виділити дві основні лінії концептуального розмежування: раціоналістичні, маніпулятивні схеми впливу на індивіда, з одного боку, та цілий комплекс антитехнократичних, педоцентрист-

ських установок, котрі ратують за "спонтанність" процесу соціального формування індивіда, з другого.

Методологічним підґрунтям педагогіки технократичної орієнтації є філософія біхевіоризму, зокрема її положення про широку можливість управління та модифікації людської поведінки відповідно до поставлених ззовні цілей. Стосовно процесу формування особистості це означає, що вмiла маніпуляція зовнішніми впливами, тобто використання відповідних стимулів, формує потрібні стандарти поведінки /усуває неправильну реакцію і виробляє правильну/, паралельно озброюючи особистість учня тими чи іншими знаннями, вміннями та навичками.

Певна річ, що у біхевіористсько орієнтованій системі навчання індивідуалізація не означає звернення до реальних феноменів мислення дитини, бо й саме навчання трактується як "засвоєння тенденцій адекватно реагувати на окремі ситуації, а не як розвиток здатності діяти або думати, що набагато більше відповідає тим завданням, які стоять перед освітою". /Р.Томлінсон/.

Деяко інше наповнення отримує проблема індивідуалізації навчання у системах, котрі мають у своїй основі концепції психологів-когнітивістів. Виступаючи проти біхевіористського трактування процесу навчання, педагоги цього напрямку піддають гострій критиці й традиційну книжно-вербальну дидактику. Якщо біхевіористська традиція трактує дитину лише як організм, що програмується ззовні, пасивно сприймаючи інформацію і відповідно реагуючи на неї, то з позицій структуралістичної /неопрагматичної/ педагогіки дитина - не пасивний реципієнт, що акумулює знання та навички, а дослідник навколишнього світу, активний суб"єкт пізнавальної діяльності.

У дисертації простежено основні положення неопрагматичної або структуралістичної педагогіки Дж.Брунера, зокрема визначальне по-

няття цієї системи - структуру, сутність якої зводиться до оптимального відбору і дидактичного впорядкування змісту навчання /його структурацій/.

Основною формою навчання у неопрагматичній педагогіці Дж.Брунера та його послідовників залишається модернізована ідея класичного засобу - проекту: знову йдеться про довгострокове дослідницьке розв'язання якого-небудь педагогічного завдання чи комплексної педагогічної проблеми. Знову ж, як і 70-80 років тому, максимальна автономність школярів досягається за допомогою індивідуалізованих форм навчання /проекту/, однак уже на основі формування дослідницьких позицій і такого ж ставлення учнів до отриманих знань.

Нарешті, проблема індивідуалізації навчання в англійській школі розглядається у рамках неопедоцентристських /антитехнократичних/ програм формування особистості, центральною ланкою і найбільш ціннісною установкою яких виступає свобода самовираження, самореалізація, самоактуалізація індивіда. Аналіз відповідної літератури дає підстави твердити, що в орієнтаціях сучасних неопедоцентристів простежується вплив гуманістичного напрямку в психології /його основним лейтмотивом стає абсолютизація унікальності, неповторності людини/ та філософія екзистенціалізму, що складає найбільш широку теоретико-методологічну основу теорії індивідуалізації навчання на сучасному етапі.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми індивідуалізації навчання в англійській шкільній практиці, переважно дидактичних аспектів її розв'язання /А.Келлі, Л.Кохен, І.Роджерс, А.Роміжовські, Л.Тайлер, Е.Торанс, Ф.Уортінгтон, Д.Уорцестер/, дав змогу виділити та систематизувати основні тенденції реалізації індивідуалізації навчання у практиці англійської середньої школи. До них належать такі педагогічні явища, завдання:

- організація індивідуального режиму навчальної роботи /педагогічно вмотивованого розподілення навчального часу відповідно до запитів та інтересів учня, зокрема встановлення чіткої послідовності у вивченні окремих дисциплін чи окремих розділів одного предмета/;

- опрацювання навчального матеріалу в індивідуально відмінному темпі;

- створення спеціальних дидактичних матеріалів для самостійної роботи школяра;

- можливість вибору альтернативних способів вивчення матеріалу /вибір альтернативних форм навчальної діяльності, наявність альтернативного навчального матеріалу, альтернативних засобів пред'явлення інформації/;

- поєднання індивідуального режиму навчальної роботи з організацією рухомих за складом груп;

- модифікація взаємодії учителя та учнів у напрямку посилення самостійності, ініціативності, відповідальності учня і, тим самим, зниження керівної функції вчителя.

Тенденцією останніх років є орієнтація навчання на загальноосвітній мінімум. При цьому дидактичні пошуки нових форм індивідуалізації навчання ведуться у рамках концепції "повного засвоєння" і спрямовані на вироблення такої моделі побудови навчального процесу, яка б забезпечувала всім учням досягнення основних цілей навчання, підводила їх до єдиного, чітко заданого рівня в оволодінні знаннями та навичками.

У другому розділі - "Розвиток проблеми індивідуалізації навчання у вітчизняній та англійській педагогіці, шкільній практиці" - викладено цілі та завдання індивідуалізації навчання в обох школах, розкрито обумовленість розвитку і формування особистості учня такими чинниками як зміст і характер діяльності, спілкування з іншими.

Від з'ясування сутності поняття "індивідуалізація навчання" у вітчизняній педагогічній теорії автор перейшов до систематизації та узагальнення основних тенденцій індивідуалізації навчання у вітчизняній шкільній практиці на різних рівнях змісту навчання, навчального процесу, організації освіти і зіставлення цих явищ з тим, що є характерним для навчання в англійській середній школі.

Відповідно до логіки дослідження будь-якого явища, у тому числі педагогічного, ми розпочали свій аналіз з визначення сутності "індивідуалізації навчання" як педагогічної категорії в теорії та практиці вітчизняної школи. Проаналізувавши теоретичні розробки таких дослідників проблеми індивідуалізації навчання, як О.І.Бугайов, А.А.Бударний, В.М.Галузиський, Ю.З.Гільбух, А.А.Кірсанов, В.Ф.Паламарчук, В.Я.Пилиповський, Є.С.Рабунський, О.В.Скрипченко, І.Е.Унт, ми визнали за доцільне дотримуватись погляду на індивідуалізацію навчання як на цілісну систему взаємообумовлених дидактичних впливів, яка передбачає і діяльність учителя, і діяльність учня, поєднуючи в собі усі етапи навчального процесу, всі його компоненти.

Розглядаючи мету й завдання індивідуалізації навчання, ми виходили з положення про те, що освіта є могутнім фактором культури, який разом з іншими чинниками детермінує всі ланки життя суспільства.

Суспільство ставить свої вимоги до виховання й навчання у вигляді соціального замовлення, причому соціальне замовлення сучасного суспільства відображає реалію, спричинені впливом НТР, загостренням глобальних проблем. Два аспекти соціального замовлення на особистість в умовах сучасного суспільства - гуманістичний та соціально-економічний - детермінують і відповідні педагогічні або навчально-виховні цілі.

Педагогічні цілі індивідуалізації навчання в англійській школі розглянуто в рамках куррикулума, причому паралельно трактується

сутність цього явища у західній шкільній практиці, зокрема англійській. Автор детально характеризує основні ознаки загальної /aim/ та конкретної /objective/ мети куррикулума, переводить їх у площину індивідуалізації навчання, констатуєчи при цьому, що практика сучасної вітчизняної школи обмежується наявністю загальних абстрактних цілей виховання або ж постановкою вузькодидактичної мети.

Згідно традиційної класифікації цілей у вітчизняній педагогіці навчальна мета індивідуалізації навчання сформульована як вдосконалення знань, вмінь та навичок кожного учня шляхом врахування його індивідуальних особливостей, інтересів, спеціальних проблем, а також підведення засобами індивідуалізації всіх учнів до єдиного, чітко заданого рівня володіння ними. Виховна мета індивідуалізації навчання охоплює виховання особистості у широкому розумінні і спрямована на актуалізацію її автономності та індивідуальності, іншими словами, формування морально автономної особистості./Дж.Уайт/ Щодо розвиваючої мети індивідуалізації навчання ми вважаємо, що цю мету складає формування і розвиток логічного мислення, креативності і вмінь навчальної праці при опорі на зону найближчого розвитку учня.

Цілі та завдання індивідуалізації навчання обумовлюють практику її реалізації у змісті шкільної освіти, навчальному процесі, а також на рівні організації освіти.

Досягнення стратегічних цілей освіти залежить насамперед від її змісту як цілеспрямовано визначеної системи і обсягу знань, її виховного і розвиваючого потенціалу, вмінь та навичок засвоєння, а також практичного застосування цих знань. При здійсненні аналізу основних шляхів реалізації індивідуалізації навчання у змісті освіти ми виходили з того, що навчання як взаємодія вчителя та учня спричинене, перш за все, метою забезпечити засвоєння молодшим по-

колінням накопиченого суспільством соціального досвіду або культури, втіленого у змісті освіти, а також можливостями самих учнів на момент навчальної діяльності. Водночас ми керувались даними психолого-педагогічної науки про те, що знання особистості проявляються лише в діяльності і існують лише за умови оперування ними /Л.С.В'ягоцький, В.В.Давидов, А.Н.Леонтьєв, А.Р.Лурія, С.Л.Рубінштейн/.

У нашому дослідженні реалізація індивідуалізації у змісті навчання розглядалась відповідно до концепції про три рівні формування змісту освіти /В.В.Краєвський, М.Н.Скаткін/: рівень теоретичного уявлення, рівень навчального предмету, рівень навчального матеріалу, причому вирішено характерологічні ознаки індивідуалізації навчання на кожному з рівнів.

Реалізація індивідуалізації у змісті навчання в англійській школі детермінується перш за все педоцентристськими і предметоцентристськими орієнтаціями англійських педагогів. Побіжно у дисертації трактується історичні корені цих двох концепцій навчання, які сягають Дж.Локка і Ж.-Ж.Руссо.

При побудові змісту освіти - педоцентристсько чи предметоцентристсько орієнтованого - в числі основних принципів його формування залишається принцип навчання дітей відповідно до їх можливостей. На ньому акцентується і в Національному навчальному плані 1987 року. Саме цей момент створює всі передумови для здійснення індивідуалізації не тільки у змісті навчання, але й у формах та методах, тобто на рівні навчального процесу.

Різноманітні варіанти індивідуалізації процесу навчання у практиці англійської та вітчизняної шкіл можна згрупувати таким чином:

І. Створення відносно гомогенних класів шкіл на основі диференціації навчання /індивідуалізація переростає у диференціацію, тобто групування учнів з врахуванням їх окремих особливостей або ком-

плексів цих особливостей для навчання за дещо різними навчальними планами та програмами/.

2. Внутрішньокласна /внутрішньогрупова/ індивідуалізація навчальної роботи.

3. Проходження навчального курсу в індивідуально відмінному темпі: прискорено /акселерація/ або сповільнено /ретардація/.

Крім цих основних варіантів зустрічаються і їх різноманітні комбінації. У дисертації детально розглянуто основні моменти внутрішньокласної /внутрішньогрупової/ індивідуалізації навчальної роботи, оскільки найчастіше саме гетерогенний клас є основною формою організації процесу навчання. У такому класі індивідуалізація може відбуватись у всіх трьох формах класної роботи: фронтальній, груповій, індивідуальній. На основі аналізу відповідної дидактичної літератури /Г.А.Данілочкіна, А.А.Кірсанов, Т.М.Ніколаєва, Є.С.Рабунський, І.Е.Унт/ проаналізовано ефективні прийоми та методи індивідуалізації навчання у кожному з трьох видів класної роботи.

У сучасній школі найбільш популярною є практика гнучких варіантів, що передбачає, з одного боку, навчання дітей у звичайних гетерогенних класах, а з другого - здійснення більш глибокої індивідуалізації процесу навчання шляхом гомогенного групування на деякий час або з деяких предметів /практика сетів, бендів, навчання за модульним розкладом в англійській школі/. Для вітчизняної школи характерне формування груп за інтересами при викладанні факультативних курсів або альтернативних предметів.

У дослідженні простежено і ті педагогічні умови, котрі визначають практику англійської середньої школи на сучасному етапі і безпосередньо впливають на здійснення індивідуалізації навчання.

Стосовно цих умов зроблено деякі узагальнення, а саме:

- модернізація змісту шкільного навчання /зумовлена освітньою ре-

формою 1988 року/ спрямована на підвищення якості освіти з метою проведення більш ефективної соціалізації учнівської молоді в умовах НТР, розв'язання проблеми формування "компетентного працівника" сучасного високотехнологічного суспільства;

- гуманізація освіти в англійській школі набула у 80-х р. характеру пріоритетного напрямку і стійкої тенденції /як складова гуманізації всього суспільного життя/, що спричинило вдосконалення змісту гуманітарної освіти;

- модернізація змісту природничо-математичної освіти здійснюється у напрямку практичної орієнтації нових навчальних курсів з одночасним збереженням наукового характеру навчальних програм. Акцент на розумінні предмету, на його практичному використанні повинен забезпечити підготовку працівників нового типу: дисциплінованих, активних, самостійних, ініціативних, комунікабельних та компетентних;

- індивідуалізація навчання в англійській середній школі здійснюється сьогодні у рамках концептуальних установок західних педагогів на культурний плюралізм у найбільш широкому значенні, який охоплює плюралізм національний, політичний, мовний, ціннісний тощо.

У заклученні викладаються основні підсумки проведеного дослідження, формулюються теоретичні висновки та практичні рекомендації:

1. Індивідуалізація навчання в англійській педагогіці ХХ ст, пов'язана з численними пошуками та експериментами, загальним напрямком котрих стало створення систем індивідуалізованого навчання, тобто таких систем організації навчання, які пристосовують весь хід навчального процесу до індивідуальних особливостей учнів, організують їх індивідуальне просування по навчальній програмі.

2. Індивідуалізація навчання може непомітно переростати в його диференціацію, все ще залишаючись у рамках загальних освітніх цілей. Міра і ступінь такої диференціації регулюються відповідно до

соціально-педагогічних установок школи.

3. Тенденцією останніх років є орієнтація навчання на загально-освітній мінімум, причому дидактичні пошуки нових форм індивідуалізації ведуться у рамках концепції "повного засвоєння" і спрямовані на вироблення такої моделі побудови навчального процесу, яка б забезпечувала всім учням досягнення основних цілей навчання, підводила їх до єдиного, чітко заданого рівня володіння знаннями та навичками.

4. Практика індивідуалізації навчання в англійській школі детермінується концептуальними орієнтаціями англійських освітян /біхевіористськими, неопрагматичними, гуманістичними, неотомістськими тощо/ і так званою подвійною концепцією навчання: навчання, спрямоване на зміст, тобто на навчальний предмет, і навчання, зосереджене на учневі, його автономному розвитку.

5. Модифікацію цілей індивідуалізації навчання спричинюють вигоди науково-технічного прогресу щодо наявності численних висококваліфікованих кадрів з розвиненим інтелектуальним рівнем та такими особистісними якостями як активність, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, комунікабельність, висока адаптивність та гнучкість.

6. Окремі елементи змісту, форм та методів індивідуалізованого навчання в англійській школі доцільно використовувати у практиці вітчизняної школи, а саме: інваріантну і варіативну частини змісту освіти у вигляді моделей диференційованих курсів з різними за змістом та складністю навчальними програмами, курсову систему навчання з вибором основного і поширеного курсів з обов'язкових навчальних дисциплін і дисциплін за вибором, гнучкі форми групування учнів у складі великих та малих груп, розподілення учнів на групи з однаковим рівнем успішності і різним числом дітей у

залежності від конкретних навчальних завдань.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Зокрема, вимагають подальшого вивчення і узагальнення питання активізації творчої діяльності учнів у системі індивідуалізованого навчання, організації індивідуалізації навчальної роботи учнів у рамках "педагогічної технології".

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. До питання про індивідуалізацію навчання у сучасній зарубіжній педагогіці // Психолого-педагогічні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів: Матеріали міжвузівської та науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Вінницького державного педагогічного інституту. - Вінниця, 1992. С.73-74.

2. До проблеми про основні тенденції теорії та практики індивідуалізованого навчання у середній школі Англії // Мандрівець /освітнянський ж-л/. - Тернопіль, 1994. - № I. - С.59-64.

3. Психолого-педагогічні основи активізації творчої діяльності учнів у системі індивідуалізованого навчання: Тези звітної науково-практичної конференції УДПУ ім. М.П.Драгоманова. - К., 1993.

РЫВАК О.Б. ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ АНГЛИИ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – теория и история педагогики, Украинский государственный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1994.

Данная рукопись содержит теоретическое исследование индивидуализации обучения как педагогической проблемы в средней школе Англии.

Автором рассмотрены основные этапы становления и развития проблемы индивидуализации обучения в теории и практике английской школы, обоснована целесообразность анализа явления индивидуализации как организационно-педагогической системы с соответствующей структурой.

В результате сравнительного анализа практики индивидуализированного обучения в украинской и английской школах были систематизированы основные тенденции индивидуализации на разных уровнях содержания обучения, учебного процесса, организации образования; а также сформулированы теоретические выводы и практические рекомендации по исследуемой проблеме.

Ключові слова: система індивідуалізованого навчання, диференціація, куррикулум, індивідуально-психологічні особливості учнів.

Rybak O. B. Individualization of Instruction
in a Secondary School of England

This is the competition for candidate of pedagogical sciences, speciality 13.00.01 - the theory and history of pedagogy, the Ukrainian State Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 1994.

The manuscript presents a theoretical study of individualization of instruction as a pedagogical problem in a secondary school of England.

The author scrutinized the main stages of the genesis of the problem of individualizing instruction in theory and practice of the English school, proved the expediency of the analysis of the phenomenon of individualization as a pedagogically organized system with a proper structure.

The comparative analysis of the practice of individualizing instruction in both Ukrainian and English schools resulted in systematizing the basic tendencies of individualization at various levels of the content of education, the teaching-learning process, the organization of education and formulating the theoretical conclusions and practical recommendations on the problem under research.

Ключові слова: система індивідуального навчання, диференціація, kurikulum, індивідуально-психологічні особливості учнів.

AB 31.146
AB 31.146